

Guido **BENNY**
RAVICHANDRAN Moorthy
Universiti Kebangsaan Malaysia

CABARAN PEMBINAAN KOMUNITI ASEAN: ANALISIS PERSEPSI AWAM DI TIGA NEGARA ASEAN

CHALLENGES TO THE ESTABLISHMENT OF ASEAN COMMUNITY: ANALYSIS OF PUBLIC PERCEPTION IN THREE ASEAN COUNTRIES

Proses pembentukan Komuniti ASEAN telah dikritik oleh para sarjana sebagai terlalu elitis dan kurang inisiatif yang serius daripada pihak penggubal dasar untuk memperolehi pandangan orang ramai berkenaan pembentukan komuniti serantau ini. Artikel ini membincangkan bagaimana pandangan masyarakat awam di Indonesia, Malaysia dan Singapura terhadap sembilan cabaran baik di dalam mahupun antara negara ASEAN yang mungkin dihadapi oleh inisiatif ini. Antara cabaran yang dibincangkan meliputi ketidaksamaan tahap pendidikan; kekurangan daya saing ekonomi; pergantungan terhadap negara maju; Ketidaksamaan sosioekonomi; perbezaan sistem undang-undang dan politik; had penguasaan dan penciptaan teknologi; kemiskinan di rantau; konflik dalaman dan keganasan; dan keragaman etnik dan agama di rantau.

Kata kunci: *Komuniti ASEAN, penyerantauan, cabaran, persepsi awam*

The establishment process of ASEAN Community has been long criticized by many scholars as too elitist and lacks serious efforts from policy makers to obtain public opinion to the regionalism initiatives. This article discusses the perception among public in Inodnesia, Malaysia and Singapore on nine issues challenging the establishment of ASEAN Community both in the internal condition of the ASEAN member states and also between the ten countries of ASEAN. Among the challenges are disparity in education quality; lack of economic competitiveness, heavy dependency on developed countries; economic disparity; differences in legal and political systems; limited mastery and creation of technology; poverty in the region; internal conflicts and terrorism; and ethnic and religious diversity in the region.

Keywords: *ASEAN Community, regionalism, challenges, public perception*

Pengenalan

Selepas kejayaan Eropah dalam mewujudkan Kesatuan Eropah (EU, *European Union*), beberapa pertubuhan serantau termasuk Persatuan Negara-Negara Asia Tenggara (ASEAN, *Association of South East Asian Nations*) telah menyatakan hasrat mereka untuk mencontohi inisiatif membina komuniti serantau ini (Lenz 2011; Börzel and Risse 2009; Bilal 2005). Deklarasi Bali Concord II pada tahun 2003 membuka jalan bagi ASEAN untuk memulakan inisiatif bersepadu untuk menjalinkan integrasi melalui komuniti serantau yang berintegrasi menjelang tahun 2015 (ASEAN Secretariat 2003). Pengisytiharan ini menetapkan bahawa Komuniti ASEAN akan dibentuk berdasarkan kepada tiga tiang utama, iaitu – Komuniti Keselamatan Politik ASEAN (APSC, *ASEAN Political Security Community*), Komuniti Ekonomi ASEAN (AEC, *ASEAN Economic Community*) dan Komuniti Sosio-budaya ASEAN (ASCC, *ASEAN Socio Cultural Community*). Deklarasi ini mencadangkan bahawa pembangunan Komuniti ASEAN boleh direalisasikan dengan meningkatkan penglibatan keselamatan serantau, kerjasama ekonomi, dan interaksi sosiobudaya atau interaksi antara rakyat di kalangan sepuluh negara anggota. Ini mendorong ASEAN untuk menggubal Pelan Tindakan (*Blueprint*) bagi APSC (ASEAN Secretariat 2009a), AEC (ASEAN Secretariat 2009b), dan ASCC (ASEAN Secretariat 2009c) pada tahun 2009. Melalui pelan tindakan ini, adalah diharapkan bahawa pertubuhan serantau ini akan dapat mengukuhkan lagi integrasi serantau untuk menghadapi cabaran global dan kebangkitan China dan India sebagai kuasa ekonomi dunia (Benny and Abdullah 2011).

Walau bagaimanapun, berbanding dengan EU, inisiatif integrasi serantau ASEAN adalah agak berbeza. EU merupakan kesatuan ekonomi dan politik yang dianggotai oleh 27 negara Eropah, yang berakar umbi daripada Komuniti Arangbatu dan Besi Eropah (ECSC, *European Coal and Steel Community*) yang ditubuhkan pada tahun 1951 dan Komuniti Ekonomi Eropah (EEC, *European Economic Community*) pada tahun 1957. Pada tahun-tahun berikutnya, EU mula terbentuk dengan membuka peluang keanggotaan kepada negara-negara baru dan dengan memperluaskan skop dasarnya. EU telah dirasmikan pada tahun 1993 melalui Perjanjian Maastricht (*Maastricht Treaty*), dan pada 2009, ia menerima pakai pindaan perlembagaan dalam Perjanjian Lisbon (*Treaty of Lisbon*) yang mengukuhkan lagi kesatuan ini.

Proses pembentukan EU mengambil masa yang lama dan membabitkan partisipasi rakyat Eropah. EU pada asasnya dibentuk selepas rundingan bersama pada pelbagai saluran dan di pelbagai peringkat kerajaan. EU telah (dan masih) menggunakan secara meluas kajiselidik pendapat awam (Eurobarometer) sebagai instrumen untuk mengukur sentimen orang ramai

mengenai pelbagai isu berkaitan dengan kesatuan serantau ini. Justeru itu, Parlimen Eropah dipilih secara langsung oleh rakyat Eropah.

Sebaliknya, “Komuniti ASEAN” telah dikonsepsikan, digubal, dan mula diwujudkan dalam tempoh masa yang sangat singkat. Sesetengah sarjana berpendapat bahawa sasaran penubuhan komuniti ini pada tahun 2015 tidak realistik. Malah telah ada tuduhan bahawa penggubal dasar ASEAN dan para diplomat terburu-buru dalam mendorong inisiatif pembinaan komuniti serantau ini, terutamanya apabila sebahagian besar daripada 600 juta penduduk ASEAN tidak mempunyai pengetahuan tentang inisiatif ini. Setakat ini, belum ada lagi kajiselidik pendapat awam yang berstruktur berkenaan pembinaan Komuniti ASEAN untuk mengukur tahap penerimaan di kalangan rakyat mengenai inisiatif baru ini. Penggubal dasar ASEAN juga telah dikritik sebagai terlalu elitis dan angkuh, dengan sikap yang leka untuk memperolehi pendapat umum.

Mengikut dokumen Visi ASEAN 2020 (*ASEAN Vision 2020*), organisasi serantau ini berhasrat untuk menjadi komuniti yang berfikiran luas, aman, stabil dan makmur, serta bersama-sama terikat dalam perkongsian yang dinamik dan saling prihatin (ASEAN Secretariat 1997). Bagi ramai pemerhati, idea ini agak sukar dicapai. Walau bagaimanapun, secara pragmatik, idea ini juga turut menunjukkan bahawa rantau ini akan menjadi lebih strategik melalui integrasi ekonomi. Perkara ini boleh direalisasikan kerana rantau ini mempunyai gabungan penduduk lebih daripada 600 juta orang, keluasan yang mencapai 4,440,000 kilometer persegi, dan keluaran dalam negara kasar (KDNK) menjangkai 3.1 trilion dolar AS pada tahun 2011 (ASEAN Secretariat 2012). Walaupun terdapat konsensus umum bahawa ASEAN berpeluang untuk mendapat manfaat daripada integrasi serantau, sesetengah para sarjana berpendapat bahawa proses pembinaan Komuniti ASEAN merupakan proses yang elitis dan *state-centric*, dengan hanya sedikit usaha setakat ini untuk mengambil kira suara rakyat (Acharya 2003; Acharya 2009; Sung 2010; Thi 2008).

Salah satu komponen asas kejayaan Komuniti Eropah ialah penglibatan orang awam dalam proses membuat keputusan, hal ini nampaknya menjadi kelemahan utama dalam konsepsi “komuniti serantau” ASEAN. Namun, harus difahami bahawa situasi ASEAN adalah agak rumit berbanding dengan EU kerana perbezaan sejarah dan budaya politik. Di Eropah, demokrasi liberal yang berasal daripada *Liberation Movement* menjadi pengaruh yang kuat di zaman *Enlightenment*, yang menolak sistem kerajaan yang berdasarkan status keturunan (*hereditary status*), agama, monarki mutlak (*absolute monarchy*), dan raja yang memerintah berdasarkan kuasa kudus Tuhan (*divine right of rulers*). Penyokong pergerakan ini sebaliknya mempromosikan konsep hak asasi semulajadi, kontrak sosial dan kedaulatan undang-undang sebagai asas pemerintahan. Nilai-nilai demokrasi liberal ini menjadi asas kepada penubuhan EU. Walau bagaimanapun, sejarah yang berbeza, kepercayaan, nilai, tahap pembangunan, dan sistem politik di Asia Tenggara telah menyebabkan bentuk

regionalisme ASEAN memiliki sifat yang berlainan daripada EU.

Rakyat semestinya menjadi salah satu pelakon utama dalam proses integrasi serantau. Sentimen dan pendapat awam dapat memberikan maklumbalas penting dalam penggubalan dasar. Malah, teori-teori integrasi serantau yang utama seperti teori transaksionalis, teori neofungsionalis dan teori demokratik telah menyarankan bahawa pendapat awam ialah sebahagian daripada proses integrasi serantau, dan kejayaan inisiatif seumpama ini bergantung kepada sokongan orang ramai (Collins 2008; Deutsch 1957; Lindberg and Scheingold 1970; Hewstone 1986).

Setakat ini, terdapat kekurangan yang jelas pada kajian pendapat awam untuk integrasi serantau Asia Tenggara. Kebanyakan kajian akademik mengenai ASEAN telah tertumpu kepada penglibatan golongan elit dan negara dalam proses organisasi, hubungan politik-ekonomi, pembangunan ASEAN sebagai institusi serantau, dan cabaran sosio-ekonomi ASEAN (Acharya 2003; Hew 2005; Hew, Chin and Lee 2004; Guerrero 2008). Walaupun terdapat beberapa kajian berkenaan halangan-halangan yang dihadapi oleh ASEAN, hanya sedikit kajian yang dilakukan berdasarkan pendapat awam (Moorthy & Benny 2012B; Anwar, Doran & Sam 2009; Ba 2009; Beeson 2002; Henry 2007; Severino 2007; Yoshimatsu 2006). Setakat ini, memang hanya sedikit kajian wujud yang membabitkan kajian pandangan awam mengenai ASEAN (Abdullah & Benny, 2013; Benny, 2014; Benny & Abdullah, 2011; Benny, Moorthy, Daud, & Othman, 2015a, 2015b; Benny, Rashila & Tham, 2014; Benny, Siew Yean, & Ramli, 2015; Moorthy & Benny, 2012a, 2012b, 2013).

Berkaitan dengan perkara ini, tujuan utama penulisan ini adalah untuk mengkaji halangan kepada penubuhan Komuniti ASEAN sebagaimana pendapat orang ramai dalam tiga negara anggota ASEAN. Penulisan ini mengutarakan hujah bahawa penglibatan pendapat awam akan meningkatkan kesahihan proses integrasi serantau di Asia Tenggara. Tanpa mekanisme ini, keseluruhan proses ini menjadi retorik semata-mata. Penulis berpandangan bahawa persepsi orang ramai tidak diberi perhatian yang cukup dalam konseptualisasi Komuniti ASEAN. Di samping itu, data primer empirikal yang digunakan dalam analisis ini boleh menyumbang kepada pengetahuan mengenai integrasi serantau, terutamanya mengenai pembinaan regionalisme di rantau Asia Tenggara. Setelah pendahuluan, penulis turut menghuraikan kaedah dan sampel yang digunakan dalam kajian. Ini diikuti dengan analisis kajiselidik pendapat awam, dan akhirnya perbincangan mengenai dapatan kajian.

Metodologi

Kajian ini menggunakan sumber data primer yang diperolehi daripada kajian pendapat orang ramai (*public opinion survey*) yang dijalankan oleh penulis di sebelas bandar di tiga negara ASEAN, iaitu Indonesia (Jakarta, Makassar, Medan, Surabaya, dan Pontianak), Malaysia (Kuala Lumpur, Pulau Pinang, Melaka, Johor Bahru dan Kota Kinabalu) dan Singapura. Ketiga-tiga negara ini telah dipilih kerana; Pertamanya, mereka adalah negara pengasas ASEAN pada tahun 1967, selain daripada Thailand dan Filipina. Keduanya, mereka dianggap penting dari segi saiz wilayah, bilangan penduduk dan kepesatan ekonomi dalam ASEAN. Ketiganya, secara tradisi negara-negara ini mempunyai hubungan rapat antara satu sama lain. Keempatnya, kajiselidik ini dihadkan kepada tiga negara kerana faktor kekangan masa, logistik dan sumber.

Kesemua sebelas bandar dimana kajian dilakukan telah dipilih berdasarkan pengaruh mereka kepada kedinamikan politik dan sosioekonomi negara masing-masing dan berdasarkan kaitan bandar-bandar tersebut dengan negara-negara lain di rantau ini. Oleh sebab itu, kajian ini tidak membuat sebarang generalisasi bahawa penemuannya mempunyai aplikasi umum kepada negara-negara ASEAN yang lain. Kaji selidik ini menggunakan kaedah soalan tertutup dan terbuka yang berstruktur dalam tiga bahasa kebangsaan (Bahasa Indonesia di Indonesia, Bahasa Malaysia di Malaysia, dan Bahasa Inggeris di Singapura) untuk mendapatkan maklum balas daripada responden. Untuk memastikan kesahihan, soal selidik kajian telah diuji terlebih dahulu (*pilot tested*) ke atas sekumpulan 30 orang responden. Oleh kerana soalan-soalan ini memerlukan pemahaman yang mendalam, responden yang mempunyai pendidikan peringkat universiti sahaja yang dipilih untuk kajian ini. Jadual 1 menunjukkan profil responden yang mengambil bahagian dalam kaji selidik.

Kaji selidik telah dijalankan antara bulan Jun dan Disember 2009 dengan melibatkan sejumlah 1,256 responden, yang terdiri daripada 551 responden Indonesia, 451 responden Malaysia, dan 294 responden Singapura. Antara tiga pekerjaan utama responden dalam kaji selidik ini ialah pelajar universiti (46.2%), pensyarah universiti (21.9%) dan pekerja swasta (15.1%). Responden telah dipilih melalui kaedah persampelan kuota (*quota sampling*) untuk mengimbangi jantina dan nisbah pelajar kepada kakitangan. Daripada segi jantina, responden lelaki adalah sebanyak 50.8% dan perempuan 49.2%. Dari segi umur, 75.4% daripada responden berusia antara 18 dan 34 tahun. Sebahagian besar responden (70.7%) tidak berkahwin, dan 72.4% adalah berpendidikan sarjana muda. Daripada aspek perbelanjaan isi rumah pula, kebanyakan responden (75.5%) datang daripada kelas yang lebih rendah (*lower-income group*).

Jadual 1: Profil Responden

		Negara			Keseluruhan
		Indonesia	Malaysia	Singapore	
Jumlah		511	451	294	1,256
Jantina	Lelaki	48.0%	51.1%	55.5%	50.8%
	Perempuan	52.0%	48.9%	44.5%	49.2%
Umur	18 - 34	83.8%	73.1%	63.7%	75.4%
	35 - 49	13.4%	20.9%	22.0%	18.1%
	50 atau lebih	2.8%	6.0%	14.3%	6.5%
Status perkahwinan	Tidak berkahwin	74.6%	70.7%	63.6%	70.7%
	Berkahwin	25.2%	28.2%	35.7%	28.6%
	Cerai	0.2%	1.1%	0.7%	0.7%
Tingkat pendidikan					
Sarjana Muda		89.2%	67.0%	50.7%	72.4%
Sarjana		10.2%	22.6%	14.4%	15.7%
Doktor falsafah		0.6%	10.4%	34.9%	12.0%
Pekerjaan					
Pensyarah		7.1%	26.4%	40.8%	21.9%
Penjawat awam		8.2%	6.4%	5.8%	7.0%
Pekerja swasta		33.5%	2.7%	2.0%	15.1%
Tentera/Polis		0.0%	5.1%	0.0%	1.8%
Berniaga		3.1%	0.0%	0.7%	1.4%
Suri rumah		1.8%	0.0%	0.3%	0.8%
Pelajar		40.9%	54.3%	42.9%	46.2%
Tidak bekerja		3.1%	1.3%	0.0%	1.8%
Lainnya		2.4%	3.8%	7.5%	4.1%
Kelas Pendapatan	Bawah	34.7%	32.7%	18.8%	28.7%
	Menengah bawah				29.2%
	Menengah	21.8%	38.5%	27.3%	
	Menengah atas	11.9%	19.6%	21.4%	17.6%
	Atas	7.9%	6.0%	19.6%	11.2%
		23.8%	3.2%	12.9%	13.3%

Sumber: Kajian lapangan oleh penulis di tahun 2009.

NOTA: Kategori untuk kelas pendapatan adalah berbeza di setiap negara.

Di Indonesia, kategori adalah: MYR660 atau lebih rendah, MYR661 hingga MYR990, MYR991 hingga MYR1,320, MYR1,321 hingga MYR1,650, and MYR1,650 atau lebih.

Di Malaysia, kategori adalah: MYR900 atau lebih rendah; MYR901 to MYR4,500; MYR4,501 hingga MYR9,000; MYR9,001 hingga MYR13,500; MYR13,501 atau lebih.

Di Singapura, kategorinya adalah: MYR2,880 atau lebih rendah; MYR2,881 hingga MYR8,070; MYR8,071 hingga MYR13,845; MYR13,845 hingga MYR23,070; MYR23,071 atau lebih.

Analisis Empirik Kajian Pendapat Awam

Soalan kaji selidik mengukur pendapat orang awam berkaitan dengan persepsi mereka terhadap halangan kepada pembentukan Komuniti ASEAN. Daripada senarai 10 halangan yang dinyatakan, responden diminta untuk memilih tiga

pilihan jawapan, iaitu “pasti”, “mungkin”, atau “pasti tidak”, seperti yang dijelaskan dalam Jadual 2.

Pernyataan dalam Jadual 2 direka untuk mengukur tahap persetujuan di kalangan responden berkenaan halangan kepada penubuhan Komuniti ASEAN. Berdasarkan susunan pemeringkatan (*ranking*), Item 1 (rendahnya tingkat, akses dan pengagihan peluang pendidikan) mencatatkan 92% persetujuan daripada keseluruhan responden di ketiga-tiga negara. Item 2 - 6 juga mencatatkan kadar persetujuan yang tinggi, antara 82% - 88%. Item 7 dan 8 mendaftarkan persetujuan 77%, manakala Item 9 dan 10 mendaftarkan persetujuan masing-masing 64% dan 60%. Angka-angka ini menunjukkan bahawa telah ada persetujuan yang tinggi di kalangan responden di ketiga-tiga negara bahawa inisiatif pembinaan komuniti ASEAN akan menghadapi halangan yang sebagaimana yang tersenarai. Ini dibuktikan dengan tiadanya perkara yang mendapat persetujuan di bawah 50%. Berkaitan dengan item-item yang tersenarai, perbandingan empirikal item-item ini juga ditunjukkan dalam Jadual 2. Analisis menunjukkan bahawa Item 1 - 4 dan Item 7 tidak menampilkan perbezaan yang signifikan di ketiga-tiga negara. Item-item lain menunjukkan perbezaan yang signifikan di antara negara-negara kajian. Perbezaan ini dihuraikan dalam sub-seksyen berikutnya.

Ketidaksamaan Tahap Pendidikan

Seperti yang ditunjukkan dalam Item 1 pada Jadual 2, hampir seluruh responden menyatakan bahawa tahap pendidikan yang rendah di kebanyakan negara ASEAN akan menimbulkan cabaran yang besar kepada inisiatif Komuniti ASEAN. Item ini memperolehi kedudukan nombor 1 dalam senarai tersebut. Dapatan kajian menunjukkan bahawa 91% responden Malaysia, 92% responden Indonesia, dan 92% responden Singapura berkongsi persepsi ini, dan perkara ini telah disahkan melalui ujian Kruskal-Wallis dan Mann-Whitney U.

Tahap pendidikan memang kurang maju di sesetengah negara ASEAN seperti Indonesia, Kemboja, Laos, Myanmar dan Vietnam. Statistik pendidikan Bank Dunia menunjukkan bahawa tahap pendidikan rakyat di kelima-lima negara tersebut adalah antara yang terendah di rantau ini. Tempoh purata persekolahan di negara-negara ini adalah kurang daripada 7 tahun (iaitu 6.2 tahun di Indonesia, 6 tahun di Kemboja, 6.4 tahun di Vietnam, 5.1 tahun di Laos dan 4.6 tahun di Myanmar) (World Bank 2012a). Angka ini menunjukkan bahawa, secara purata pelajar tercicir sebelum tamat tahun pertama sekolah menengah.

Daripada segi tahap pendidikan rakyat dewasa pula, hanya 47.27% penduduk dewasa di rantau ini mendapat pendidikan sekolah menengah, di mana Vietnam (31.22%) dan Kemboja (25.44%) mencatatkan tahap yang terendah. Begitu juga dengan pendidikan peringkat universiti yang hanya

dinikmati oleh segelintir rakyat di rantau ini. Hanya 8.39% penduduk di Indonesia, 4.96% di Vietnam, dan 1.40% di Kemboja pernah menikmati pendidikan tinggi. Figur ini menunjukkan bahawa pendidikan yang rendah boleh menjadi cabaran kepada kebanyakan orang di rantau untuk menikmati manfaat integrasi. Negara-negara ini mempunyai penduduk luar bandar yang agak besar, tahap pendidikan yang rendah dan kemudahan pendidikan yang terhad. Oleh itu, bolehlah ditafsirkan bahawa peluang rakyat di negara-negara tersebut untuk mengetahui dengan konsep-konsep seperti “integrasi serantau” adalah agak rendah.

Jadual 2: Persepsi Cabaran Terhadap Pembinaan Komuniti ASEAN

No	Cabaran	Jawapan	Responden				Ujian Perbandingan Jawapan	
			Malaysia	Indonesia	Singapura	Keseluruhan	Hasil Ujian Kruskal-Wallis	Hasil Ujian Mann-Whitney U
1	Ketidaksamaan tahap pendidikan	Pasti:	44%	52%	46%	47%	Chi square = 4.92 Asymp.sig = 0.08 Tiada perbezaan signifikan	Tiada perbezaan signifikan di ketiga-tiga negara
		Mungkin:	47%	40%	46%	44%		
		Jumlah:	91%	92%	92%	91%		
2	Kekurangan daya saing ekonomi di negara-negara ASEAN	Pasti:	27%	31%	29%	29%	Chi square = 0.16 Asymp.sig = 0.92 Tiada perbezaan signifikan	Tiada perbezaan signifikan di ketiga-tiga negara
		Mungkin:	63%	54%	61%	59%		
		Jumlah:	90%	85%	90%	88%		
3	Pergantungan kepada negara-negara maju	Pasti:	42%	40%	34%	39%	Chi square = 4.50 Asymp.sig = 0.11 Tiada perbezaan signifikan	Tiada perbezaan signifikan di ketiga-tiga negara
		Mungkin:	48%	44%	54%	49%		
		Jumlah:	90%	84%	88%	88%		
4	Ketidaksamaan sosioekonomi dan jurang pendapatan yang luas antara negara-negara ASEAN	Pasti:	37%	37%	35%	36%	Chi square = 3.77 Asymp.sig = 0.15 Tiada perbezaan signifikan	Tiada perbezaan signifikan di ketiga-tiga negara
		Mungkin:	52%	44%	58%	51%		
		Jumlah:	89%	81%	93%	87%		
5	Perbezaan dalam sistem undang-undang dan politik	Pasti:	35%	36%	50%	40%	Chi square = 27.88 Asymp.sig = 0.00 Ada perbezaan signifikan	Lebih ramai responden Singapura berbanding dengan di Malaysia dan Indonesia menganggap item ini sebagai cabaran; Tiada perbezaan antara Malaysia dan Indonesia.
		Mungkin:	52%	44%	45%	47%		
		Jumlah:	87%	80%	95%	87%		

No	Cabaran	Jawapan	Responden				Ujian Perbandingan Jawapan	
			Malaysia	Indonesia	Singapura	Keseluruhan	Hasil Ujian Kruskal-Wallis	Hasil Ujian Mann-Whitney U
6	Kekangan penguasaan ilmu dan penciptaan teknologi	Pasti:	43%	47%	33%	41%	Chi square = 7.79 Asymp.sig = 0.02 Ada perbezaan signifikan	Lebih banyak responden di Indonesia dan Malaysia menganggap item ini sebagai cabaran berbanding dengan Singapura; Tiada perbezaan antara Malaysia dan Indonesia.
		Mungkin:	46%	38%	54%	46%		
		Jumlah:	89%	85%	87%	87%		
7	Tahap kemiskinan yang tinggi dalam kebanyakan negara ASEAN	Pasti:	31%	32%	29%	31%	Chi square = 4.34 Asymp.sig = 0.16 Tiada perbezaan signifikan	Tiada perbezaan signifikan di ketiga-tiga negara
		Mungkin:	44%	38%	57%	46%		
		Jumlah:	75%	70%	86%	77%		
8	Konflik dalaman, keganasan dan pemberontakan di rantau ini	Pasti:	33%	19%	36%	29%	Chi square = 78.49 Asymp.sig = 0.00 Ada perbezaan signifikan	Lebih banyak responden di Singapura dan Malaysia menganggap item ini sebagai cabaran berbanding dengan Indonesia; Tiada perbezaan antara Malaysia dan Singapura.
		Mungkin:	52%	42%	49%	48%		
		Jumlah:	85%	61%	85%	77%		
9	Pluralisme suku, etnik dan agama sebagai cabaran bagi integrasi rantau	Pasti:	22%	12%	36%	23%	Chi square = 106.69 Asymp.sig = 0.00 Ada perbezaan signifikan	Lebih banyak responden di Singapura menganggap item ini sebagai cabaran berbanding dengan Indonesia dan Malaysia; Lebih banyak responden Malaysia menganggap cabaran berbanding dengan responden Indonesia.
		Mungkin:	44%	27%	39%	37%		
		Jumlah:	66%	39%	75%	60%		

Sumber: Kajian lapangan dilakukan oleh penulis pada tahun 2009.

NOTA: *Kategori*: “Pasti”: item yang dicadangkan pasti menjadi cabaran kepada integrasi ASEAN; “Mungkin”: item yang dicadangkan mungkin adalah halangan untuk integrasi ASEAN, “Jumlah”: adalah jumlah peratusan responden yang “pasti” dan “mungkin” bersetuju bahawa item yang dicadangkan adalah cabaran kepada integrasi ASEAN. Kruskal-Wallis dan Ujian Mann-Whitney U membandingkan kepentingan *asymptot* dengan titik batasan 0,05.

Kekurangan Daya Saing Ekonomi

Seperti yang ditunjukkan dalam Jadual 2, Item 2 (kekurangan daya saing ekonomi bagi kebanyakan negara ASEAN) mendaftarkan kedudukan kedua tertinggi, dengan 90% responden Malaysia, 85% daripada Indonesia, dan 90% daripada responden Singapura bersetuju bahawa Item ini akan menjadi cabaran untuk mencapai integrasi serantau. Walaupun negara-negara ASEAN yang ekonominya agak terkebelakang (seperti negara-negara CLMV - Kemboja, Laos, Myanmar dan Vietnam) telah mencatatkan pembangunan ekonomi yang munasabah pada tahun-tahun kebelakangan ini, jurang antara ekonomi mereka dengan ekonomi negara-negara ASEAN yang lebih maju adalah masih amat ketara.

Sebagai contohnya, Indeks Daya Saing Global daripada Forum Ekonomi Dunia (*World Economic Forum*) 2011-12, yang membandingkan 142 buah negara atau ekonomi dunia, telah menunjukkan bahawa hanya 5 daripada 10 negara ASEAN menunjukkan berprestasi baik, iaitu Singapura (kedua tertinggi di peringkat global), Malaysia (no.21), Brunei Darussalam (no.28), Thailand (no.39), dan Indonesia (no.46) (World Economic Forum 2012). Negara-negara ASEAN yang lain telah disenaraikan pada kedudukan 50 ke atas: Vietnam (no.65), Filipina (no.75) dan Kemboja (no.97). Perbezaan dalam tahap pembangunan di kalangan negara-negara ASEAN dan daya saing ekonomi mereka boleh meninggalkan kesan kepada kejayaan inisiatif integrasi ini. Cabaran-cabaran seperti kekurangan tenaga buruh mahir, kurangnya produk yang dibangunkan berdasarkan standard sistem kualiti, pasaran pengguna yang tidak sofistikated, infrastruktur fizikal dan institusi kerajaan yang tidak mencukupi, dan kelemahan perlindungan harta intelek menimbulkan banyak masalah dalam tadbir urus dan daya saing ASEAN.

Pergantungan kepada Negara-negara Maju

Item 3 (pergantungan kepada negara-negara maju) mendaftarkan persetujuan yang ketiga tertinggi di kalangan responden sebagai halangan untuk integrasi serantau. Dapatan kajian menunjukkan bahawa 90% daripada responden Malaysia, 84% daripada Indonesia, dan 88% daripada Singapura bersetuju bahawa pergantungan kepada negara-negara maju, terutamanya bagi pembiayaan dan pembangunan perniagaan, akan meninggalkan kesan kurang baik pada integrasi serantau.

Hutang luar negara telah menjadi masalah utama bagi banyak negara ASEAN yang kurang maju ekonominya. Statistik daripada *The World Development Indicators and Global Development Finance* menunjukkan bahawa kebanyakan negara-negara ASEAN bergantung kepada sumber kewangan luar negara. Hanya Singapura dan Brunei Darussalam tidak mempunyai hutang luar jangka panjang. Lima daripada sepuluh negara ASEAN

bergantung sepenuhnya kepada pembiayaan asing untuk pembangunan dan perniagaan (World Bank 2012b). Keadaan di Kemboja dan Laos adalah lebih teruk lagi, hutang jangka panjang mereka adalah melebihi kredit domestik yang disediakan oleh sektor perbankan.¹ Sistem perbankan domestik di lima negara ASEAN ini juga terkenal kerana ketidakmampuan mereka untuk mengagihkan kewangan untuk komuniti. Malah kadar faedah pinjaman dalam negeri mereka melebihi 9% setahun.² Keadaan ini menyebabkan kerajaan dan sektor perniagaan di negara-negara tersebut tidak mempunyai pilihan selain daripada bergantung kepada pinjaman luar negara dan pelaburan asing untuk pembiayaan.

Pelaburan Langsung Asing (FDI – *Foreign Direct Investment*) memainkan peranan penting dalam pembangunan ekonomi di Asia Tenggara. FDI di rantau ini datang terutamanya dari negara-negara maju, di mana sistem perbankan dan pengumpulan kewangan untuk pelaburan boleh didapati dalam jumlah yang besar (Singh 2010). Pelaburan dari EU, Amerika Syarikat, Jepun, Korea Selatan, dan China menyumbang 58% daripada jumlah pelaburan ke negara-negara ASEAN pada tahun 2010 (ASEAN Secretariat 2012), manakala pelaburan intra-ASEAN hanya berjumlah 16.1%. Liberalisasi yang pesat dalam perdagangan dan pelaburan global pada dua dekad terakhir dan krisis kewangan Asia 1997-98 telah menyebabkan ekonomi ASEAN yang sebelumnya menarik menjadi kurang berdaya saing. Perkara ini lantas mengalihkan perhatian pelabur asing ke kawasan-kawasan lain. Justeru itu, ASEAN memulakan beberapa inisiatif untuk menjadikan organisasi serantau ini lebih strategik dan relevan daripada segi ekonomi. Salah satu inisiatif tersebut adalah promosi integrasi ekonomi serantau untuk menyatukan kekuatan ekonomi serantau dan membina perkongsian sumber dan kepakaran. Komuniti Ekonomi ASEAN adalah salah satu inisiatif yang bertujuan untuk mewujudkan satu pasaran tunggal (single market) dan pusat pengeluaran tunggal. Matlamat akhirnya adalah untuk menjadikan rantau ini kompetitif, saksama dalam pembangunan ekonomi dan bersepadu sepenuhnya ke dalam ekonomi global (ASEAN Secretariat 2009b).

Ketidaksamaan Sosioekonomi

Item ‘tahap kemajuan sosioekonomi yang rendah dan jurang yang luas antara negara-negara Asia Tenggara’ (lihat Jadual 2) memperoleh persetujuan keempat tertinggi di kalangan responden. Dapatan kajian menunjukkan bahawa 89% daripada responden Malaysia, 80% responden Indonesia, dan 92% responden Singapura bersetuju bahawa ketidaksamaan sosioekonomi merupakan cabaran kepada integrasi ASEAN. Analisis dengan menggunakan uji Kruskal-Wallis dan Mann-Whitney U mengesahkan bahawa responden di ketiga-tiga negara berkongsi pendapat yang sama mengenai isu ini (lihat Jadual 2).

Pengalaman sejarah yang berbeza, kolonialisme, dan faktor-faktor domestik telah menyebabkan jurang sosioekonomi yang ketara di kalangan masyarakat ASEAN. Indeks Pembangunan Manusia (HDI – Human Development Index) yang diterbitkan oleh Program Pembangunan Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu (UNDP – United Nations Development Programme) mendedahkan tahap jurang sosioekonomi tersebut. Laporan Pembangunan Manusia (HDR – Human Development Report) pada tahun 2008, 2009, 2010, dan 2011 secara konsisten meletakkan kebanyakan negara-negara ASEAN pada peringkat rendah dan sederhana HDI (UNDP 2011). Sebagai contoh, skor ‘jangka hayat semasa lahir’ (salah satu indikator pembangunan manusia) menunjukkan bahawa jangka hayat di Laos, Myanmar dan Kemboja adalah 67.5, 65.2, dan 63.1 tahun. Ini jauh lebih rendah berbanding jangka hayat penduduk di Singapura (81.1) ataupun Brunei Darussalam (78.0) yang darjah pembangunan manusianya dikategorikan sebagai sangat tinggi.

Selain itu, terdapat juga jurang yang luas dalam tahap pendidikan antara dua negara ASEAN (Singapura dan Brunei Darussalam) yang tingkat HDI-nya sangat tinggi (*very high human development*) berbanding dengan negara-negara lainnya di rantau ini. Di Singapura dan Brunei Darussalam, jangkaan tahun persekolahan adalah 14.4 tahun (dengan min 8.8) dan 14.1 tahun (dengan min 8.6), manakala tahun persekolahan di Laos dan Myanmar hanya 9.2 tahun (min 4.6 di Laos dan 4.0 di Myanmar). Daripada segi pendapatan per kapita, juga terdapat jurang yang jelas. Sebagai contoh, pada tahun 2008, per-kapita Pendapatan Negara Kasar (PNK) bagi Singapura dan Brunei adalah AS\$ 52,569 dan AS\$ 45,753 masing-masing, berbanding dengan hanya AS\$ 2,805 di Vietnam, AS\$ 2242 di Laos, AS\$ 1,848 di Kemboja, dan AS\$ 1,535 di Myanmar. Jurang sosioekonomi antara ASEAN-6 (Malaysia, Indonesia, Singapura, Thailand, Filipina, dan Brunei) dan negara-negara CLMV juga sangat ketara. Bagaimanapun terdapat juga beberapa kawasan kemunduran terpencil yang sedia ada di beberapa wilayah di negara-negara ASEAN-6.

Perbezaan Sistem Undang-Undang dan Politik

Item ‘perbezaan yang ketara pada sistem perundangan dan politik di negara-negara ASEAN’ menerima persetujuan kelima tertinggi di kalangan responden. Dapatan kajian menunjukkan bahawa 87% daripada responden Malaysia, 80% responden Indonesia, dan 96% daripada responden Singapura bersetuju bahawa perbezaan ini boleh menjadi halangan serius kepada integrasi ASEAN. Uji Kruskal-Wallis dan Ujian Mann-Whitney U mengesahkan bahawa lebih ramai responden Singapura berbanding dengan di Indonesia dan Malaysia menganggap isu ini ‘pasti’ sebagai halangan kepada integrasi ASEAN.

ASEAN adalah satu konsepsi yang timbul pada zaman pasca-kolonisasi, apabila negara-negara ASEAN telah secara beransur-ansur

mendapat kemerdekaan daripada penjajah mereka. Kecuali Thailand, semua negara-negara di rantau ini pernah dijajah oleh satu atau beberapa kuasa negara Barat. Perdagangan rempah dan semangat kebangsaan untuk penaklukan telah membawa berbagai kuasa Eropah seperti Portugal, Sepanyol, Belanda, Inggeris, Perancis dan Amerika Syarikat untuk menjajah sebahagian besar Asia Tenggara. Dengan penjajahan, kuasa Barat telah memperkenalkan sistem pentadbiran dan undang-undang Barat ke rantau ini. Oleh kerana kuasa penjajah yang berlainan, sistem politik dan perundangan yang akhirnya diterima pakai oleh negara-negara Asia Tenggara pada masa pasca-kolonial juga berbeza.

Sebagai contoh, sistem undang-undang di Malaysia dan Indonesia mempunyai asal-usul yang berbeza. Malaysia, sebagai bekas tanah jajahan Inggeris, menggunakan sistem perundangan yang berasal daripada undang-undang *Anglo-Saxon*, dan cenderung ke arah *Common Law*. Indonesia pula mengamalkan sistem undang-undang yang serupa dengan sistem Undang-undang *Continental* Belanda. Memandangkan perbezaan latar belakang sejarah ini, inisiatif untuk mengharmonikan sistem undang-undang pelbagai negara di rantau ini adalah satu tugas yang amat sukar. Sebarang langkah ke arah ini dengan mudah boleh membangkitkan isu-isu kedaulatan di kalangan negara-negara ASEAN.

Begitu juga dengan sistem politik di ASEAN. Sifat heterogen sistem politik yang diamalkan oleh negara-negara ASEAN, menjadikannya sukar untuk mencari nilai-nilai politik yang seragam yang boleh diamalkan secara bersama dalam organisasi serantau ini. Pelbagai bentuk entiti politik diamalkan di rantau ini, daripada ‘monarki mutlak’ di negara Brunei Darussalam; ‘republik demokratik’ di Singapura, Filipina dan Indonesia; ‘monarki berperlembagaan’ di Kemboja, Malaysia dan Thailand; tatanegara komunis di Laos dan Vietnam; dan pemerintahan berasaskan tentera yang sedang mengalami transisi ke demokrasi berparlimen di Myanmar (Severino and Hong 2010; Jönsson 2008; Roberts 2002a; Roberts 2002b).

Walaupun terdapat banyak seruan dari dalam ASEAN untuk lebih menerapkan nilai-nilai demokrasi, jelas terdapat jurang dalam penerapan nilai-nilai ini di kalangan negara-negara anggota. Perkara ini mengukuhkan lagi pandangan bahawa integrasi politik adalah mustahil untuk dicapai dalam masa yang dekat. Perbezaan ini adalah juga dikemukakan dalam kajian Cheibub, Gandhi dan Vreeland yang bertajuk “Democracy and Dictatorship Revisited Dataset,” yang mengkategorikan negara-negara ke dalam kategori ‘demokratik,’ ‘demokratik tanpa pergantian kuasa,’ (rejim yang telah kekal berkuasa sejak kemerdekaan atau pembentukan negara), dan ‘tidak demokratik’. Tinjauan ini menunjukkan bahawa Thailand, Indonesia dan Filipina adalah kerajaan yang demokratik; Malaysia dan Singapura dikategorikan sebagai ‘demokratik tanpa pergantian kuasa’, dan Brunei Darussalam, Kemboja, Myanmar, Laos dan Vietnam sebagai ‘tidak demokratik’ (Cheibub, Gandhi, and Vreeland 2009).

Sesetengah pemerhati berpendapat bahawa perbandingan secara terus antara sistem demokrasi di Asia Tenggara dan Barat adalah satu pendekatan yang mengelirukan dan mungkin kurang tepat kerana mereka mempunyai pengalaman sejarah yang amat berbeza dan tatanegara sistem demokrasi belum lagi berakar di rantau ini. Secara tradisinya, sistem autoritarian telah lama bertapak di rantau Asia Tenggara. Pembesar, raja dan sultan yang berkuasa di zaman pra-kolonial mengamalkan pemerintahan secara absolut dan menjalankan kawalan ketat ke atas rakyat mereka. Malah, pengamalan adat-istiadat Hindu oleh sami Brahmin di kerajaan-kerajaan awal di Asia Tenggara pada zaman Hindu-Buddha (seawal abad 3 hingga 6 sebelum masihi) bertujuan untuk meningkatkan status raja kepada *devaraja* (tuhan-raja), dengan memberikan kesahihan ketuhanan untuk memerintah rakyat mereka.

Kuasa-kuasa penjajah yang berikutnya yang memerintah rantau ini juga mengamalkan autoritarianisme absolut. Penjajahan oleh kuasa-kuasa Barat seperti Sepanyol, Belanda dan Perancis adalah bersifat menindas dan meletakkan penduduk berkebangsaan Eropah dalam kedudukan yang lebih tinggi berbanding penduduk tempatan. Mereka menghadkan kebebasan sivil dan politik, dan menyekat peluang pendidikan dan ekonomi rakyat jajahan. Akibatnya, legasi daripada pengalaman sejarah ini, telah menyebabkan kerajaan-kerajaan di rantau ini menjadi semakin berpusat kepada negara (*state-centric*) dan agak kurang selesa dengan demokrasi liberal. Budaya politik mengambil masa yang lama untuk berubah dan sistem tradisional ini masih mengekalkan pengaruh mereka kepada imaginasi politik pasca-kolonial di Asia Tenggara (Singh 2010).

Had Penguasaan dan Penciptaan Teknologi

Item 'had ke atas penguasaan dan penciptaan teknologi' (*limitation of mastery and creation of technology*) menerima persetujuan keenam tertinggi di kalangan responden. Dapatan kajian menunjukkan bahawa 89% daripada responden Malaysia, 84% responden Indonesia, dan 86% daripada responden Singapura bersetuju bahawa had teknologi merupakan cabaran kepada integrasi ASEAN.

Kebanyakan negara-negara di rantau ini, kecuali Singapura, masih mundur dalam teknologi. Daripada segi pemerolehan pengetahuan dan akses kepada teknologi, terdapat perbezaan yang jelas di antara negara yang lebih maju dengan negara yang lebih mundur. Sebagai contoh, penyebaran teknologi internet masih sangat rendah di negara-negara CLMV: kurang daripada 9% penduduk Kemboja, Laos, dan Myanmar menggunakan internet pada tahun 2010. Peratusan ini adalah sangat terbelakang jika dibandingkan dengan jumlah pengguna internet di Singapura (69.6%), Malaysia (55.8%) dan Brunei Darussalam (55.3%). Daripada segi eksport produk berteknologi tinggi (sebagai peratusan daripada jumlah eksport), pada tahun 2010, hanya Singapura, Filipina dan Malaysia mencatatkan lebih daripada 30% jumlah

eksport. Indonesia dan Vietnam pula mencatatkan eksport teknologi tinggi kurang daripada 6% daripada jumlah eksportnya, manakala Kemboja, Laos dan Myanmar mencatatkan kurang daripada 1%.³

Kajian telah menghuraikan bahawa penyebaran dan penguasaan teknologi di rantau ini adalah rendah, namun penciptaan teknologi adalah lebih rendah lagi. Sebagai contoh, antara 1990-2010, daripada segi pendaftaran paten (*patent*) hanya Singapura yang unggul dengan jumlah 140 paten per satu juta penduduk. Indonesia dan Vietnam mencatatkan hanya satu paten per satu juta orang, dan tidak ada satu pun di Brunei Darussalam, Kemboja, Laos, dan Myanmar. Di samping itu, untuk penerimaan royalti dan yuran lesen daripada paten dan hak harta intelek setahun dalam tempoh 10 tahun terakhir, Singapura sekali lagi unggul dengan AS \$ 367 setiap orang. Di negara ASEAN yang lain, pencapaian dalam bidang ini amat tertinggal – Malaysia yang menempati kedudukan kedua terbaik di rantau ini hanya mencatatkan AS \$ 9.20 dan Thailand AS \$ 2.30 setiap orang. Tujuh negara ASEAN yang lain berada di bawah AS \$ 1 atau sifar (World Bank 2012b).

Satu lagi indikator penting kemajuan teknologi adalah statistik penyelidikan dan pembangunan (R&D) sebagaimana yang diukur dalam Indikator Pembangunan Dunia oleh Bank Dunia 2012 (*World Development Indicators 2012*) (World Bank 2012c).

R&D boleh diukur melalui peruntukan bajet dan perbelanjaan, generasi penyelidik, dan bilangan penerbitan akademik. Data ini mendedahkan bahawa komitmen kepada R&D adalah rendah di kebanyakan negara-negara ASEAN. Singapura adalah satu-satunya negara di rantau ini yang perbelanjaan R&D-nya berjumlah melebihi 1% daripada KDNK pada tahun 2010. ⁴ Malah Singapura mempunyai bilangan tertinggi penyelidik R&D dengan 5,659 penyelidik (tidak termasuk pelajar pasca-siswazah) bagi setiap satu juta penduduk pada tahun 2010 (Department of Statistics Singapore 2012). Hanya terdapat kurang daripada 500 penyelidik bagi setiap satu juta penduduk dalam sembilan negara-negara ASEAN yang lain (World Bank 2012c).

Kemiskinan di Rantau Asia Tenggara

Kajian pendapat awam ini menunjukkan bahawa ‘kemiskinan’ mendapat persetujuan ketujuh tertinggi daripada senarai halangan bagi pembentukan Komuniti ASEAN. Dapatan kajian menunjukkan bahawa 75% daripada responden Malaysia, 70% daripada Indonesia, dan 87% daripada responden Singapura bersetuju bahawa kemiskinan merupakan halangan kepada integrasi ASEAN. Kecuali Singapura dan Brunei, masalah kemiskinan wujud pada tahap yang berbeza di negara-negara ASEAN yang lain.

Untuk mengukur tahap kemiskinan dalam masyarakat, ‘kemiskinan pendapatan’ (*income poverty*) telah digunakan secara meluas sebagai indikator yang boleh dipercayai. Apabila diukur dengan standard antarabangsa

dalam pendapatan harian AS\$2, bilangan orang miskin di rantau ini adalah 42.37% daripada penduduk pada tahun 2010. Berdasarkan indikator ini, tahap kemiskinan di lima daripada sepuluh negara ASEAN (Laos, Kemboja, Indonesia, Vietnam dan Filipina) antara 2006-10 melebihi purata tahap kemiskinan dunia dan serantau. Laos mencatatkan 66.0%, Kemboja 56.5%, Indonesia 50.6%, Vietnam 38.5% dan Filipina 45.0% kemiskinan (ASEAN Secretariat 2012).

Para sarjana berdebat bahawa pengukuran kemiskinan berdasarkan pendapatan isi rumah tidak boleh menjelaskan sifat sebenar kemiskinan. Menyedari kritikan ini, Indikator Kemiskinan Multidimensi (MPI – *Multidimensional Poverty Index*) dalam Laporan Pembangunan Manusia UNDP 2011 (HDR – *Human Development Report*) boleh digunakan. Klasifikasi kemiskinan berdasarkan MPI melampaui kategori pendapatan dengan mengukur kemiskinan melalui kekurangan daripada segi kesihatan, pendidikan dan taraf hidup (UNDP 2011).

Berdasarkan indikator ini, tujuh daripada sepuluh negara ASEAN boleh dianggap mempunyai penduduk miskin pada tahun 2008. Secara umum, 15.69% daripada penduduk rantau ini mengalami kekurangan (*deprivation*), manakala 18.41% penduduk lainnya berada pada risiko kemiskinan multidimensi. Laos (47.2%) dan Kemboja (52%) adalah dua negara ASEAN dengan penduduk yang amat miskin (UNDP 2011). Walau bagaimanapun, kemiskinan di Indonesia juga patut diberikan perhatian, 20.8% penduduk Indonesia adalah miskin secara MPI. Oleh kerana jumlah penduduk Indonesia adalah teramai di rantau ini, peratusan itu menyumbang kepada lebih daripada 50% jumlah golongan miskin di rantau Asia Tenggara.

Konflik Dalaman, Keganasan dan Pemberontakan

Konflik dalaman, keganasan, dan pemberontakan di negara-negara ASEAN telah dinamakan sebagai faktor munasabah yang boleh menghalang integrasi serantau. Dapatan kajian mendedahkan bahawa 85% daripada responden Malaysia, 85% daripada responden Singapura dan 61% daripada Indonesia menempatkan isu ini di tangga lapan daripada senarai 10 halangan untuk mewujudkan Komuniti ASEAN (lihat Jadual 2). Uji Kruskal-Wallis dan Ujian Mann-Whitney U mengesahkan bahawa terdapat jauh lebih ramai responden di Singapura dan Malaysia yang menganggap isu ini sebagai cabaran berbanding dengan di Indonesia.

Walaupun Singapura tidak pernah secara langsung menghadapi sebarang ancaman daripada keganasan, telah terdapat kesan aktiviti organisasi Jemaah Islamiah yang berpusat di Indonesia Pihak berkuasa Singapura telah berwaspada melalui inisiatif memerangi keganasan secara intensif. Sebagai sebuah negeri yang kecil dan dikelilingi oleh negara-negara yang majoriti berpenduduk Muslim, Singapura selalu berhati-hati tentang kemunculan

militan Islam di rantau ini.

Pihak berkuasa Malaysia juga telah menyatakan pendirian untuk tidak toleran terhadap keganasan dan pemberontakan. Kebangkitan kumpulan militan yang berasal dari dalam negara yang dikaitkan dengan al-Qaeda dan Jemaah Islamiah, dan penglibatan beberapa rakyat Malaysia dalam pengeboman di Indonesia, membuat pihak berkuasa Malaysia sangat waspada terhadap masalah ini. Malaysia juga telah menjadi sangat aktif dalam inisiatif memerangi keganasan. Oleh itu, adalah tidak hairan jika ramai rakyat Singapura dan Malaysia melihat isu-isu konflik dalaman, keganasan dan pemberontakan sebagai halangan kepada integrasi serantau. Sebaliknya, rakyat Indonesia lebih biasa dengan kejadian konflik dan pemberontakan, dan mungkin tidak melihat isu ini sebagai cabaran utama.

Rantau ini juga telah mengalami perkembangan konflik yang ganas dalam beberapa dekad kebelakangan ini akibat daripada masalah dalaman, persengketaan kaum, konflik etnik, perbuatan pengganas dan pemberontakan. Bekas Presiden Amerika Syarikat, George W. Bush, dalam Perang terhadap Keganasan (*War on Terror*), telah mengelompokkan rantau Asia Tenggara sebagai barisan hadapan kedua (*second front*) dalam memerangi keganasan. Hampir semua negara di rantau ini telah mengalami beberapa insiden konflik ganas. Menurut *Conflict Barometer 2011*, terdapat 32 konflik dalaman di rantau ini pada tahun 2011, diantaranya adalah perjuangan yang melibatkan pelampau Islam di beberapa bahagian Indonesia, selatan Thailand, selatan Filipina dan Myanmar (Heidelberg Institute for International Conflict Research 2012). Konflik-konflik tersebut telah menjadi lebih rumit dari masa ke masa kerana ianya melibatkan isu-isu ideologi sistemik nasionalisme dan identiti agama, serta masalah puak pemisah yang telah terbukti hampir mustahil untuk diselesaikan.

Daljit Singh berhujah bahawa konflik dalaman di rantau ini sering disebabkan oleh legasi penjajahan Barat, pembinaan negara yang tidak lengkap atau tidak berjaya, dan/atau peminggiran politik dan sosioekonomi kaum minoriti (Singh 2010). Beliau berpendapat bahawa sempadan negara-negara ASEAN telah dilakar oleh kuasa penjajah, mereka membahagikan kawasan geografi berdasarkan kepentingan sendiri sehingga meninggalkan banyak minoriti etnik atau agama di luar sempadan etnik mereka. Sebagai contoh, kaum minoriti Muslim Pattani di Thailand dipisahkan daripada saudara Melayu Muslim di Malaysia akibat daripada perjanjian garis sempadan antara kerajaan Inggris dan Siam (sekarang Thailand). Kaum Melayu Pattani mengidentifikasi diri mereka lebih kepada bangsa Melayu daripada bangsa Thai, dan mendapati sukar untuk mengintegrasikan diri ke dalam sistem dan masyarakat Thailand. Keadaan ini akhirnya dengan melahirkan pemberontakan berdarah di wilayah selatan Thailand. Menurut Singh, kegagalan pembinaan bangsa dan peminggiran sosioekonomi kaum minoriti telah menjadi penyebab utama kepada pemberontakan etnik di Myanmar, rusuhan kaum di Malaysia,

pemberontakan Aceh, Maluku, dan Papua di Indonesia, pergerakan pemisah Islam di selatan Filipina dan Thailand, dan keganasan berkala di Kemboja terhadap minoriti Vietnam.

Keragaman Etnik dan Agama di Rantau

Kajian ini menunjukkan bahawa item 'pluralisme' menduduki tempat terakhir dalam senarai sembilan halangan terhadap pembentukan Komuniti ASEAN. Dalam kaji selidik ini, 66% daripada responden Malaysia, 39% daripada Indonesia dan 75% daripada responden Singapura bersetuju bahawa isu ini adalah cabaran kepada integrasi ASEAN.

Jadual 3: Sepuluh Puak/Etnik Terbesar di Asia Tenggara (Anggaran 2009)

	Etnik/Puak	Negara ¹	Bilangan di rantau	Peratusan di Rantau ²
1	Jawa	Indonesia	88,368,000	14.96%
2	Kinh (Vietnamese)	Vietnam (99.2%) dan Kemboja (0.8%)	75,422,000	12.77%
3	Thai	Thailand	54,495,080	9.24%
4	Sunda	Indonesia	35,105,000	5.94%
5	Melayu	Indonesia (43.6% drpd seluruh Melayu di rantau), Malaysia (42.8%), Thailand (5.8%), Moro Filipina (3.7%) Singapura (2.3%), Melayu Brunei (0.7%), Kemboja (1.2%), dan Melayu Myanmar (0.1%)	30,054,060	5.09%
6	Cina	Malaysia (29.9%), Thailand (25.5%), Indonesia (14.8%), Singapura (11.3%), Vietnam (8.1%), Myanmar (3.8%), Filipina (3.6%), Kemboja (2.2%), Lao PDR (0.5%), dan Brunei (0.2%)	26,209,980	4.78%
7	Burmese	Myanmar	28,175,700	4.77%
8	Filipino	Filipina	27,926,260	4.73%
9	Khmer	Kemboja (91.6%) dan Vietnam (8.4%)	14,340,610	2.43%
10	Visayan/Cebuano	Filipina	18,295,000	3.10%

Nota:

¹ Peratusan di bawah lajur negara adalah peratusan kumpulan etnik di negara masing-masing berbanding dengan jumlah penduduk kumpulan etnik di rantau ini.

² Peratus penduduk seluruh Asia Tenggara adalah peratusan kumpulan etnik di semua negara-negara di rantau ini berbanding dengan penduduk di rantau ini pada tahun 2009, yang merupakan 590,638,300 orang (ASEAN Secretariat, *The ASEANStat*, 15 July 2010).

Sumber: Moorthy and Benny (2012b)

Pada hakikatnya, penduduk di rantau ini berasal daripada pelbagai puak, etnik dan komuniti, dan mengamalkan pelbagai agama. Sebagaimana yang ditunjukkan dalam Jadual 3, puak Jawa (mencecah 14.96% daripada seluruh penduduk di rantau), Vietnamese Kinh (12.77%), Thai (9.24%), Sunda (5.94%) dan Melayu (5.09%) adalah lima kumpulan utama rantau ini (Joshua Project Peoples Data 2010). Komposisi dalam kumpulan ini menunjukkan tiada puak yang mencapai 15% daripada jumlah penduduk serantau. Perlu diambil perhatian bahawa terdapat kira-kira 1,518 suku kaum dan kumpulan etnik yang bermastautin di rantau ini, dan bertutur kira-kira 1,272 bahasa dan dialek. Pengagihan kumpulan etnik utama di negara ASEAN ditunjukkan pada Jadual 4.

Kepelbagaian agama juga telah menjadi ciri yang ketara di rantau ini. Satu laporan Bank Dunia, sebagaimana dalam Jadual 5, menunjukkan bahawa tiada satu kumpulan agama pun yang menjadi majoriti di rantau ini (World Bank 2012b). Islam, kumpulan agama terbesar, dianuti oleh 38.8% penduduk serantau. Agama Buddha dan Kristian dianuti oleh 25.4% dan 20.2% penduduk rantau ini.

Jadual 4: Pengagihan Kumpulan Etnik Utama di Negara-negara ASEAN (Anggaran 2009)

No.	Negara	Bilangan Etnik / Suku	Bilangan Bahasa dan Dialek	Lima Etnik/Suku Terbesar di Negara Tersebut (% Penduduk Negara)
1	Brunei	26	23	Melayu (45.1%), Cina (15.7%), Filipino (8.0%), Dusun Kadazan (7.1%), dan Iban (5.6%)
2	Filipina	186	179	Filipino (26.93%), Visayan (19.99%), Ilocano (9.11%), Hiligayno (7.69%), dan Bikol Central (4.17%)
3	Indonesia	785	715	Jawa (38.19%), Sunda (15.6%), Madura (3.38%), Minangkabau (2.76%), dan Bugis (2.53%)
4	Kemboja	42	33	Khmer Central (85.3%), Vietnamese (4.2%), Cina (4.1%), Cham (2.2%), dan Kampuchea Krom (1.7%)
5	Laos	147	139	Lao (44.33%), Khmu (8.82%), Hmong Daw (3.68), Hmong Njua (3.16%), dan Phu Thai (2.91%)
6	Malaysia	183	160	Melayu (41.64%), Cina (25.20%), India (7.50%), Iban (2.78%), dan Minangkabau (2.08%)

7	Myanmar	142	135	Burmese (56.12%), Shan (8.51%), Karen (8.99%), Rakhine (3.92%), dan Yangbye (3.62%)
8	Singapura	52	41	Cina (63.7%), Melayu (13.9%), Tamil (5.6%), Filipino (2.9%), dan Thai (1.1%)
9	Thailand	114	105	Thai (81.5%), Cina (10.76%), Melayu (2.52%), Khmer (1.71%), dan Pu Thai (0.71%)
10	Vietnam	114	110	Vietnamese (84.5%), Cina (2.65%), Tay (1.9%), Muong (1.5%), dan Khmer Central (1.4%)
	<i>Total</i>	1,518	1,272	

Sumber: Moorthy and Benny (2012b)

Sesetengah sarjana berpendapat bahawa kepelbagaian etnik dan kepercayaan telah menjadi faktor yang menyumbang kepada persengketaan etnik dan kaum di dalam dan di antara negara di rantau ini. Konflik etnik di Asia Tenggara boleh dikumpulkan dalam beberapa kategori, seperti di bawah:

1. Kumpulan masyarakat yang bermastautin di tanah rendah berbanding dengan dataran tinggi,
2. Negara-negara yang sempadan politiknya tidak bertepatan dengan sempadan budaya rakyat mereka,
3. Negara-negara yang mengalami tuntutan untuk autonomi atau pemisahan oleh kumpulan minoriti,
4. Negara-negara yang mana terdapat persaingan di antara penduduk yang telah lama menetap dan populasi pendatang yang lebih baru datang (Lande 1999).

Oleh itu, para pemerhati menjangkakan bahawa gabungan antara etnisiti dan pluralisme agama boleh menghalang kerjasama serantau. Malah, sekiranya tidak dibendung, keadaan ini boleh berkembang menjadi fundamentalisme dan ektrimisme.

Kajian ini menunjukkan bahawa lebih sedikit responden Indonesia, berbanding responden Malaysia dan Singapura, berpendapat bahawa pluralisme boleh menghalang integrasi serantau. Ini mungkin kerana isu-isu primordialisme etnik telah membayangi situasi politik dan sosial Indonesia selama beberapa dekad kebelakangan ini. Walaupun Indonesia merupakan negara yang mengutamakan perpaduan, kemajmukan, dan toleransi sebagai prinsip teras negara (berasaskan ideologi *Pancasila* - Lima Prinsip Panduan), namun negara ini telah menyaksikan banyak konflik etnik dan agama di wilayahnya.

Jadual 5: Pengagihan Penganut Agama di Asia Tenggara (Anggaran 2009)

Kedudukan berdasarkan bilangan penganut	Penganut Agama	Agihan	Pecahan mengikut negara	Bilangan penganut	Peratusan daripada seluruh penduduk rantau
1	Muslim	Di seluruh rantau.	Indonesia (86.1%); Malaysia (60.4%); Brunei (67%).	225,731,961	38.8%
2	Buddha	Di seluruh rantau.	Thailand (94.6%); Burma (89%); Kemboja (96.4%); Laos (67%); Singapura (42.5%)	147,356,708	25.4%
3	Kristian	Di seluruh rantau.	Filipina (90%)	117,257,288	20.2%
4	Hindu	Malaysia, Brunei, Darussalam, Singapura, Indonesia	-	6,128,380	1.1%
5	Lain-lain	Di seluruh rantau.	-	13,454,627	7%
6	Agnostik/ Atheis	Vietnam, Filipina, Singapura	Vietnam (80.8%);	71,369,428	2.3%

Sumber: Moorthy and Benny (2012b)

Kesimpulan

Artikel ini telah mengutarakan hujah bahawa pemerolehan pendapat umum adalah penting untuk memberi legitimasi kepada proses integrasi serantau. Oleh sebab itu, inisiatif regionalisme ini perlu penglibatan bukan hanya pemimpin dan pembuat dasar, tetapi juga rakyat di semua peringkat masyarakat. Kerajaan perlu memberitahu dan melibatkan rakyat dalam proses membuat keputusan mengenai inisiatif regionalisme ini.

Penulis juga telah mengutarakan hujah bahawa, walaupun banyak kejayaan ASEAN dalam menguruskan hal ehwal serantau, organisasi serantau ini tidak serius untuk membabitkan pendapat awam. Tanpa penyertaan awam, integrasi ASEAN boleh menghadapi risiko menjadi tidak relevan dan tidak

cepat dalam pelaksanaannya. Dapatan pendapat awam dalam kajian ini turut menyokong hujah ini. Kajian ini menunjukkan bahawa tahap pendidikan yang rendah, jurang ekonomi, perbezaan dalam sistem politik dan undang-undang, dan ketidaksamaan akses kepada teknologi sebagai halangan utama kepada inisiatif Komuniti ASEAN. Aspek lain seperti kemiskinan di kalangan penduduk ASEAN, konflik dalaman, penguasaan ekonomi berasaskan etnik, dan pluralisme etno-agama juga telah dinamakan sebagai halangan penting kepada inisiatif ini.

Data empirikal daripada kaji selidik pendapat awam berguna untuk mengukur pendapat dan tahap penerimaan rakyat terhadap Komuniti ASEAN. Di samping itu, keputusan ini akan menyumbang kepada ilmu pengetahuan dan meningkatkan pemahaman mengenai isu-isu integrasi serantau, terutamanya berkenaan persepsi halangan untuk regionalisme. Hanya dengan maklum balas daripada masyarakat awam, penggubal dasar ASEAN boleh menggubal dasar-dasar yang relevan dan mudah diterima oleh orang ramai. Apabila halangan terhadap pembentukan Komuniti ASEAN dikenalpasti, penggubal dasar boleh membangunkan program-program yang berkesan untuk memperbaiki isu-isu struktural dan mengurangkan kebimbangan rakyat. Dalam usaha untuk mendapatkan sokongan orang ramai, penggubal dasar ASEAN perlu membantu masyarakat untuk memahami dan menghargai inisiatif integrasi serantau melalui pendidikan dan proses sosialisasi yang berkesan. Tanpa sokongan masyarakat, pembinaan komuniti serantau hanya akan menjadi satu slogan politik, yang tidak membawa makna yang substantif bagi orang awam. Inisiatif ini memerlukan sokongan semua pihak yang berkepentingan, dan sokongan daripada rakyat merupakan hal yang paling penting. Apa yang diperlukan dalam ASEAN adalah satu inisiatif segera oleh setiap negara ASEAN untuk mendapatkan pandangan rakyat mereka berkenaan Komuniti ASEAN dan pada masa yang sama mendidik mereka mengenai inisiatif ini.

Setakat ini, ASEAN masih menjadi organisasi serantau yang elitis, dengan penyertaan awam yang minimum. Walau bagaimanapun, dengan globalisasi, perkembangan teknologi maklumat dan komunikasi dan pergerakan ke arah keadilan sosial, ramai orang di rantau ini telah menunjukkan keinginan untuk terlibat secara aktif dalam inisiatif serantau.

Nota Akhir

1. Angka - angka untuk Kemboja (kredit domestik AS\$ 2.6 bilion vs stok hutang luar AS\$ 4.4 bilion pada tahun 2010) dan Republik Demokratik Rakyat Lao (kredit domestik AS\$ 1.9 bilion vs stok hutang luar AS\$ 2.9 bilion pada tahun 2010) menunjukkan bahawa hutang luar adalah lebih tinggi daripada kredit domestik yang disediakan oleh sektor perbankan. Angka-angka ini menunjukkan pergantungan berat negara-negara terbabit kepada

- sumber pembiayaan asing. Lihat: World Bank 2012b.
2. Kadar faedah pinjaman ialah 9.3% setahun di Laos, 15% di Myanmar, 23% di Kemboja, 11.9% di Vietnam, dan 12.8% di Indonesia. Lihat: ASEAN Sekretariat 2012.
 3. Pembolehubah ini diukur dengan nilai eksport produk aerospace, komputer, farmaseutikal, peralatan saintifik dan elektrik. Lihat: United Nations 2011.
 4. Laporan Bank Dunia (2012c) menunjukkan bahawa Singapura, dengan perbelanjaan R&D sebanyak 2.66% daripada KDNK, adalah satu-satunya negara di Asia Tenggara yang perbelanjaan R&D-nya melebihi 1% KDNK.

Rujukan

- Abdullah, K. and Benny, G. 2013. Regional public opinion towards the formation of political security community in Southeast Asia. *Asian Journal of Scientific Research*, vol. 6, no. 4, 650-665.
- Acharya, A. 2003. "Democratisation and the Prospects for Participatory Regionalism in Southeast Asia," *Third World Quarterly* 24:2, pp. 375-90;
- Acharya, A. 2009. *Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order*, 2nd ed. New York: Routledge, 2009
- ASEAN Sekretariat. 1997. *ASEAN Vision 2020*. Jakarta: ASEAN Sekretariat.
- ASEAN Sekretariat. 2003. *Declaration of Bali Concord II*. Jakarta: ASEAN Sekretariat. <http://www.aseansec.org/15159.htm> [1 Julai 2011].
- ASEAN Sekretariat. 2009a. *ASEAN Political Security Community Blueprint*. Jakarta: ASEAN Sekretariat. <http://www.aseansec.org//5187-18.pdf> [30 Julai 2011].
- ASEAN Sekretariat. 2009b. *ASEAN Economic Community Blueprint*. Jakarta: ASEAN Sekretariat. <http://www.aseansec.org//5187-10.pdf> [30 Julai 2011].
- ASEAN Sekretariat. 2009c. *ASEAN Socio-Cultural Community Blueprint*. Jakarta: ASEAN Sekretariat. <http://www.aseansec.org//5187-19.pdf> [30 Julai 2011].
- ASEAN Sekretariat. 2012. *ASEAN Community in Figures, 2011*. Jakarta: ASEAN Sekretariat. <http://www.asean.org/images/archive/documents/ASEAN%20community%20in%20figures.pdf> [21 November 2012].
- Ba, Alice D. 2009. "Regionalism's Multiple Negotiations: ASEAN in East Asia," *Cambridge Review of International Affairs* 22:3, pp. 345-67.

- Beeson, Mark. 2002. "Southeast Asia and the Politics of Vulnerability," *Third World Quarterly* 23:3, pp. 549–64.
- Benny, Guido. 2014. Kesan Sentimen Nasionalisme terhadap Komitmen Mengutamakan Komuniti Ekonomi ASEAN: Analisis Empirikal daripada Survei di Indonesia, Malaysia dan Singapura [Effect of nationalism towards commitment to prioritize ASEAN Economic Community: Empirical analysis from surveys in Indonesia, Malaysia and Singapore]. *JEBAT: Malaysian Journal of History, Politics and Strategy*, vol. 41, no. 2.
- Benny, G. and Abdullah, K. 2011. "Indonesian Perceptions and Attitudes toward the ASEAN Community," *Journal of Current Southeast Asian Affairs* 30:1, pp. 39–67.
- Benny, G., Moorthy, R., Daud, S., & Othman, Z. 2015a. Perceived elitist and state-centric regional integration process: Impact on public opinions for the formation of ASEAN community. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, vol. 6, no. 2.
- Benny, G., Moorthy, R., Daud, S., & Othman, Z. 2015b. Impact of nationalist sentiments and commitment for prioritising the ASEAN economic community: Empirical analysis from survey in Indonesia, Malaysia and Singapore. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, vol. 6, no. 1S1, 188-199.
- Benny, G., Ramli, R., & Siew Yean, T. 2014. Nationalist sentiments and perceived threats: Public opinion in Indonesia, Malaysia, and Singapore and implications to the establishment of ASEAN community. *Tamkang Journal of International Affairs*, vol. XVIII, no. I, 59-108.
- Benny, G., Siew Yean, T., & Ramli, R. 2015. Public opinion on the formation of the ASEAN Economic Community: An exploratory study in three ASEAN countries. *International Journal of Asia Pacific Studies*, vol. 11, no.1.
- Bilal, Sanoussi. 2005. "Can the EU Be a Model of Regional Integration? Risks and Challenges for Developing Countries," kertas kerja untuk CODESRIA [Council for the Development of Social Science Research in Africa]—Globalization Studies Network (GSN) Second International Conference on "Globalization: Overcoming Exclusion, Strengthening Inclusion," Dakar, Senegal, August 29–31.
- Börzel, Tanja A. and Thomas Risse. 2009. "Diffusing (Inter-) Regionalism: The EU as a Model of Regional Integration," KFG [Kolleg-Forschergruppe] Working Paper no. 7, "The Transformative Power of Europe," September.
- Cheibub, Jose Antonio, Jennifer Gandhi, and James Raymond Vreeland, "Democracy and Dictatorship Revisited Dataset" (2009), University of Illinois at Urbana-Champaign, <http://netfiles.uiuc.edu/cheibub/>

- [www/DD_page.html](#) [21 November 2012].
- Collins, Alan. 2008. "A People-Oriented ASEAN: A Door Ajar or Closed for Civil Society Organizations?" *Contemporary Southeast Asia* 30:2, pp. 313–31.
- Cunningham, Clark E. 2001. "Indonesia," in *Countries and Their Cultures* 2, eds. Melvin Ember and Carol R. Ember (New York: Macmillan Reference USA), pp. 1034–56.
- Department of Statistics Singapore. 2012. *Research and Development*, <http://www.singstat.gov.sg/pubn/reference/yos12/statsT-research.pdf> [22 November 2012].
- Deutsch, Karl W. 1957. *Political Community in the North Atlantic Area*. Princeton: Princeton University Press
- Guerrero, Rosabel B. 2008. "Regional Integration: The ASEAN Vision in 2020," *Irving Fisher Committee (IFC) Bulletin* 32, pp. 52–58.
- Heidelberg Institute for International Conflict Research, *Conflict Barometer, 2011* (Heidelberg: University of Heidelberg, 2012).
- Henry, Laurence. 2007. "The ASEAN Way and Community Integration: Two Different Models of Regionalism," *European Law Journal* 13:6, pp. 857–79.
- Hew, Denise, Chin Kin Wah, and Lee Hock Guan. 2004. *Towards Realizing an ASEAN Community*. Singapore: ISEAS.
- Hew, Denise. 2005. *Road Map to ASEAN Economic Community*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies [ISEAS].
- Hewstone, Miles. 1986. *Understanding Attitudes to the European Community: A Socio-Psychological Study in Four Member States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jönsson, Kristina. 2008. "Authoritarian States in Southeast Asia in Times of Globalization: Vietnam, Cambodia, Laos, and Myanmar," in *Globalization and Its Counter-forces in Southeast Asia*, ed. Terence Chong (Singapore: ISEAS, 2008), pp. 21–50.
- Joshua Project Peoples Data, 2010. <http://www.joshuaproject.net> [28 March 2010].
- Lande, Carl H. 1999. "Ethnic Conflict, Ethnic Accommodation, and Nation-Building in Southeast Asia," *Studies in Comparative International Development* 33:4 (1999), pp. 89–117, <http://www.accessmylibrary.com/article-1G1-59134348/ethnic-conflict-ethnic-accommodation.html> [15 August 2011].
- Lenz, Tobias. 2011. "Spurred Emulation: The EU and Regional Integration in Mercosur and SADC," kertas kerja European Studies Association Conference panel "When Europeanization Travels Abroad," Boston, Mass., March 3–5.
- Lindberg, Leon N. and Stuart A. Scheingold. 1970. *Europe's Would-be Polity* (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall).

- Moorthy, R., & Benny, G. 2012a. Attitude towards community building in association of Southeast Asian Nations: A public opinion survey. *American Journal of Applied Science*, vol. 9, 557-562.
- Moorthy, R., & Benny, G. 2012b. Is “ASEAN community” achievable? A public perception analysis in Indonesia, Malaysia, and Singapore on the perceived obstacles for a regional community. *Asian Survey*, vol. 52, no. 6, 1043-1066.
- Roberts, David. 2002a. “Democratization, Elite Transition, and Violence in Cambodia, 1991–1999,” *Critical Asian Studies* 34:4, pp. 520–38.
- Roberts, David. 2002b. “Political Transition and Elite Discourse in Cambodia, 1991–99,” *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 18:4 (2002), pp. 101–18.
- Sajid Anwar, Christine Doran, and Sam Choon Yin. 2009. “Committing to Regional Cooperation: ASEAN, Globalisation, and the Shin Corporation-Temasek Holdings Deal,” *Asia Pacific Viewpoint* 50:3, pp. 307–21.
- Saravanamuttu, Johan and Ooi Kee Beng. 2010. “Malaysia,” in *Southeast Asia in a New Era: Ten Countries, One Region in ASEAN*. Singapore: ISEAS, pp. 113–31.
- Severino, Rodolfo C. 2007. “The ASEAN Developmental Divide and the Initiative for ASEAN Integration,” *ASEAN Economic Bulletin* 24:1 (April), pp. 35–44.
- Severino, Rodolfo, Elspeth Thomson, and Mark Hong (eds). 2010. *Southeast Asia in a New Era: Ten Countries, One Region in ASEAN*. Singapore: ISEAS.
- Singh, Daljit. 2010. “Southeast Asia: An Overview,” in *Southeast Asia in a New Era: Ten Countries, One Region in ASEAN*, eds. Rodolfo Severino, Elspeth Thomson, and Mark Hong (Singapore: ISEAS), pp. 1–24.
- Sung, Won Kim, 2010. “Human Security with an Asian Face?” *Indiana Journal of Global Legal Studies* 17:1, pp. 83–103;
- Thi, Thu Huong Dang. 2008. *Examining the Engagement Between Civil Society in Southeast Asia and ASEAN in the ASEAN Community Building Process*. Santa Cruz: GRIN Verlag, 2008.
- UNDP. 2011. *Human Development Report 2011*, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011/download/>, [21 November 2012].
- United Nations. 2011, *Comtrade Database 2011*, <http://www.comtrade.un.org> [21 November 2012].
- World Bank. 2012a. *Education Statistics August 2012*, <http://data.worldbank.org/data-catalog/ed-stats> [21 November 2012].
- World Bank. 2012b. *World Development Indicators and Global Development Finance, 28 September 2012*. <http://data.worldbank.org/data-catalog/global-development-finance> [21 November 2012].

- World Bank. 2012c. *World Development Indicators, 2012* (Washington, D.C.: World Bank, 2012). <http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/world-development-indicators-education-2012-en.pdf> [21 November 2012].
- World Economic Forum, 2012. *Global Competitiveness Report, 2011–2012*, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf [21 November 2012].
- Yoshimatsu, Hidetaka. 2006. “Collective Action Problems and Regional Integration in ASEAN,” *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International & Strategic Affairs* 28:1, pp. 115–40.

Nota Biografi

Guido Benny (guidobenny@ukm.edu.my; guidobenny@gmail.com) merupakan pensyarah kanan di Pusat Pengajian Sejarah, Politik dan Strategi, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Ravichandran Moorthy (dr ravi5774@gmail.com) merupakan profesor madya di Pusat Pengajian Sejarah, Politik dan Strategi, Universiti Kebangsaan Malaysia.